

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.В. Демьянков, Л.Г. Лузина. – М. : Филол. фак-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
2. Концептуальна карта [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://letopisi.ru/index.php/> Концептуальная_карта#
3. Методи навчання : Інтелект-карти [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://parlament.org.ua/upload/docs/Presentation_5_methods.pdf
4. Параховская С.В. Слово как объект категоризации и концептуализации : На материале междометий современного английского языка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / С.В. Параховская. – М., 2003. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/slovo-kak-obekt-kategorizatsii-i-kontseptualizatsii-na-materiale-mezhdometii-sovremennogo-an>
5. Приходько А.М. Дискурсологія концепту vs концептологія дискурсу / А.М. Приходько // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2007. – № 782. – С. 66–67.
6. Проценко О. Особливості матримоніального діалогічного дискурсу [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&>

Вікторія Куковська
(Чернівці)

МОВЛЕННЄВА РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАХИСНИХ ТАКТИК У АНГЛОМОВНОМУ СУДОВОМУ ДИСКУРСІ

Розглядається захисна промова як складова судового дискурсу та її комунікативні особливості, а також визначаються стратегії і тактики адвоката, які використовуються для виправдання обвинуваченого. Зроблено висновок про те, що для досягнення поставленої мети захисник дискредитує докази сторони обвинувачення і надає власну концепцію, створюючи позитивну оцінку підзахисного, що забезпечує можливість отримання позитивного результату для підсудного.

Ключові слова: судовий дискурс, захисна промова, стратегія аргументації, тактика дискредитації, тактика позитивного оцінювання.

Рассматривается защитная речь как составляющая судебного дискурса и ее коммуникативные особенности, а также определяются стратегии и тактики адвоката, используемые для оправдания обвиняемого. Сделан вывод о том, что для достижения поставленной цели защитник дискредитирует доказательства стороны обвинения и предоставляет собственную концепцию, создавая положительную оценку подзащитного, что обеспечивает возможность получения положительного результата для подсудимого.

Ключевые слова: судебный дискурс, защитная речь, стратегия аргументации, тактика дискредитации, тактика позитивного оценивания.

The article deals with the barrister's communication strategies and tactics in court discourse. In linguistics judicial discourse is understood as a language and textual manifestation of legal speech interaction during the trial and law documents compilation. The court hearing as an institutional type of the communicative event

determines its participants, i.e. the judge, the prosecution and the defense counsel, while the interaction between the two latter has a competitive nature. Since oral arguments of the parties are an integral part of the trial, the defense counsel speech is regarded as part of the legal discourse. The main objective of the trial lies in analysing and legal assessing the case to find the defendant guilty or innocent. The article highlights the communicative peculiarities of the defender's speech and singles out certain strategies and tactics employed to ensure the success of the communicative impact on the audience. A conclusion is made that for the purpose of proving the accused person not guilty the barrister tends to the argumentation strategy. It is achieved by using the tactics of the prosecutor's evidence discredit and facilitating a positive assessment of the defendant. The defense counsel replaces the negative thesis concept of the prosecution with his own counter-theses, this way granting a positive perception of the defendant's personality and motives and thus, proving his innocence.

Key words: *judicial discourse, defense speech, argumentation strategy, tactics of discredit, tactics of the creation of a positive assessment.*

Стаття виконана у руслі комунікативної лінгвістики і присвячена вивченню англomовної судової промови адвоката. Звертання до судового дискурсу як складової англійського інституційного дискурсу мотивується як практичною потребою вивчення засобів вербального впливу на аудиторію, так і зростаючим інтересом як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників до вивчення дискурсу як лінгвістичного феномену (Ф. Бацевич, О. Кубрякова, Н. Арутюнова, А. Белова, В. Карасик, М. Макаров, П. Серіо, І. Шевченко, А. Токарська, Дж. Філіпс, М. Фуко, Дж. Фіске, Ли Же та ін.).

На основі соціолінгвістичного підходу В. І. Карасик виділяє особистісно-орієнтований та статусно-орієнтований (інституційний) дискурс. Особистісно-орієнтований дискурс проявляється у побутовій та буттєвій сферах. Під статусно-орієнтованим дискурсом лінгвіст розуміє „мовленнєву взаємодію представників соціальних груп чи інститутів один з одним, з людьми, які реалізують свої статусно-рольові можливості в рамках усталених суспільних інститутів” [4, с. 193].

У своїх чергу, М. Фуко визначає інституційний дискурс як „поля дискурсивних практик, які навіюють суспільству певну оцінку і когнітивну базу, встановлюють режими комунікації і порядок мислення, дисциплінують розум і почуття, визначають та структурують об'єкти шляхом виділення норми / ненорми” [15, с. 161].

На думку В. Ущиної, основною характерною ознакою інституційної взаємодії є те, що дискурсивні сутності мовців, їх інституційні ролі, владні стосунки та мовленнєва поведінка завжди попередньо визначені контекстом [15].

Лінгвістичні дослідження судового дискурсу як одного з найдавніших видів дискурсів охоплюють найрізноманітніші його особливості, а саме риторичні (Н.Д. Голєв, М.Л. Молдован, О.Ю. Діомідова, Н.Н. Іванкіна, В.М. Баранов, Б. Дж. Гіббітс), та термінологічні (Н.П. Глінська, С. Хижняк), жанрові (Н.П. Глінська, В.К. Батія) та стилістичні (В.Б. Ісаков, М. Б. Кострова, Б. Гарнер) особливості, етичні (А. С. Кобліков, Д.П. Фіолєвський, Г.В. Гребеньков,) та психологічні (Б. Бодох, М.Ф. Будіянський, С. Берг-Селінгсон, О.Т. Бойко) риси.

Незважаючи на те, що в лінгвістиці існує велика кількість праць, присвячених дослідженню різних типів інституційної комунікації, багато аспектів судового дискурсу як особливого типу статусно-орієнтованого дискурсу все ще потребують пояснення. Отже, актуальність дослідження впливає як з необхідності поглибити теоретико-методологічну базу вивчення типології дискурсу взагалі, так і з потреби встановити специфіку мовленнєвої організації судової промови зокрема.

Об'єктом дослідження є сучасний англомовний судовий дискурс. *Предметом* дослідження виступають комунікативні стратегії і тактики у захисній промові адвоката. *Мета* роботи полягає у визначенні основних особливостей комунікативної організації захисної промови.

Поставлена мета передбачає виконання таких *завдань*: конкретизувати поняття „судовий дискурс”; вивчити характерні особливості захисної промови адвоката; дати дефініцію понять „стратегія” та „тактика”; визначити основну комунікативну стратегію захисної промови. *Матеріалом* дослідження послужили десять оригінальних англомовних захисних промов, загальним обсягом 1200 усереднених сторінок.

У сучасній лінгвістиці спостерігається поширення досліджень, спрямованих на аналіз судового дискурсу як особливого типу інституційної комунікації, що має особливо чітко виражений характер інституалізованості. Критичний аналіз спеціальної літератури дає можливість стверджувати, що у мовознавстві на даному етапі не існує чіткого визначення цього типу дискурсу. Так, К. Устінова визначає його як мовний та текстовий прояв юридичного дискурсу в межах судового засідання [14, с. 126]. На думку Л. Пономарьової, судово-процесуальний дискурс – це складне мовне й мовленнєве явище, загальноприйнятий тип мовленнєвої поведінки, що реалізується у судовій сфері спілкування [12, с. 306]. Більшість дослід-

ників, однак, під судовим дискурсом розуміють вербально-знакове відображення комунікації в ході судового процесу та розглядають його в соціально-історичному, національно-культурному, конкретному ситуативному контексті з урахуванням характеристик та намірів комунікантів [1, с. 10].

Як і будь-якому іншому виду дискурсу, судовому дискурсу притаманні певні ознаки, а саме: формалізована послідовність мовних ходів і розгалужена ролева структура; інституціональність і ритуалізованість; необхідність дотримуватися сценарію проведення судового засідання; регламентованість; публічність події, офіційність; конвенціональність і стереотипність; інформаційна щільність [11, с. 8]. Судовий дискурс детермінований соціально-історичними умовами, сталими стереотипами організації та інтерпретації текстів як компонентів, що є їх складовими та відображають їхню специфіку [9, с. 13].

Особливість судового засідання як інституційного виду комунікативної події визначає її учасників, якими виступають: суддя (головуючий), прокурор, потерпілий, підсудний, захисник, громадський позивач та громадський відповідач, свідки, судовий секретар, експерт, перекладач (за необхідністю), присяжні (в залежності від конкретного розгляду справи), публіка [13, с. 20]. При цьому основними членами слухання є суддя, сторона обвинувачення та сторона захисту, де між останніми прослідковується взаємодія змагального характеру. Оскільки промови сторін судового засідання є невід'ємною частиною судового засідання, захисна промова адвоката розглядається як складова судового дискурсу.

Адвокатські промови та дослідження їх лінгвістичних характеристик викликають значний інтерес у мовознавців, про що свідчить ряд робіт, у яких вивчається композиційна організація захисної промови (Є. А. Кузнецова, Л. Г. Киркунова), способи аргументації (С. І. Недашковська), побудова ефективної взаємодії із присяжними (J. Sank), та розділи в посібниках для юристів-новачків (Л. А. Введенська, Л. Г. Павлова, Н. Н. Івакіна, V. Evans).

Під захисною промовою розуміють промову в судових дебатах, в якій з точки зору захисту підсудного дається аналіз доказів, викладаються міркування по суті обвинувачення, кваліфікації злочину, пропозиції щодо міри покарання, інші питання, які мають значення для правильного вирішення справи [7, с. 43].

На думку Т. В. Дубровської, захисна промова – це шанс адво-

ката на фінальному етапі судового процесу проявити себе професіоналом з високою комунікативною компетенцією, можливо, виправити помилки, зроблені раніше, і в результаті відстояти інтереси підзахисного [3, с. 1].

У роботах С. В. Начерної зазначається, що судовій промові як окремому виду ділової публічної промови властиві такі риси як: обмеженість сферою застосування; можливість бути відправником промови лише особи, допущеної до захисту; обмеженість предмета матеріалом справи, яка розглядається; наявність оцінювально-правового характеру; полемічність [10, с. 262].

Вважаючи аналіз та правову оцінку обставин справи, а також характеристику особистості підзахисного та його мотивів основними завданнями промови адвоката, під захисною промовою розуміємо монологічну форму комунікації, яка характеризується ясністю словесного вираження, чіткістю цільових настанов, оцінюванням наданих доказів і наявністю наочних висновків.

Проголошуючи свою промову у суді, адвокат дотримується певної стратегії, для реалізації якої використовує ті чи інші тактики.

Попри той факт, що термін „стратегія” є одним з ключових у дослідженнях з комунікативної лінгвістики, він дотепер не має єдиного загальноприйнятого визначення. Так, на думку О. Іссерс, стратегія – це „планування процесу мовленнєвої комунікації залежно від конкретних умов спілкування та індивідуальностей комунікантів, а також реалізація цього плану” [2, с. 12]. М. Макаров розглядає стратегію як „центральне теоретичне поняття в будь-якій моделі прагматики...” та додає, що „іноді під стратегією розуміють ланку рішень мовця, комунікативних виборів тих чи інших мовленнєвих дій та мовних способів” [6, с. 193]. Е. Ключев під комунікативною стратегією розуміє „сукупність запланованих мовцем і реалізованих в ході комунікативного акту теоретичних ходів, направлених на досягнення комунікативної цілі” [5, с. 18]. У своєму дослідженні спираємося на тлумачення стратегії І. Б. Морозовою, яка визначає її як „сукупність мовленнєвих дій, спрямованих на вирішення загального комунікативного завдання мовця” та наголошує, що „кінцевою метою будь-якої мовленнєвої стратегії є корекція моделі світу адресата” [8, с. 35]. Основними характеристиками комунікативної стратегії вважаємо гнучкість та динамічність, оскільки „у процесі спілкування вони зазнають постійних коригувань, безпосередньо залежать від мовленнєвих дій опонента та від контексту дискурсу,

що постійно доповнюється та змінюється” [6, с. 194].

Для досягнення поставленої мети спілкування, комуніканти використовують ті чи інші мовні методи, тобто тактики. Під тактиками науковці розуміють „мовленнєві прийоми реалізації стратегій та ходів як засобів досягнення глобальної мети в різних ситуаціях спілкування” [2, с. 15]. Потреба реалізації стратегії через певні тактики мотивує її розуміння в аспекті комунікативних цілей, а тактики – в аспекті практичних цілей спілкування. При цьому тактики „можуть комбінуватися залежно від ситуації”, окремі з них служать „як „провідні” (найбільш ефективні), а інші залучаються за необхідністю або взагалі не використовуються” [8, с. 35].

Розглянемо, які тактики превалюють в англійських судових промовах успішних адвокатів.

У процесі аналізу встановлено, що адвокат чітко конструює тези та антитези, використовуючи при цьому стратегію аргументації як основну комунікативну стратегію захисту. Для цього захисник спростовує концепцію опонента та представляє власний тезис.

Так, захисна промова адвоката М. Фелдмана у справі про викрадення та вбивство дитини побудована з використанням тактики дискредитації доказів звинувачення. За відсутністю в обвинувачення прямих доказів вини підзахисного, адвокат, в даному випадку, пропонує власне бачення та трактування наданих до розгляду непрямих доказів і спрямовує їх на виправдання підсудного: *„If there's two reasonable interpretations of the evidence, here it is again. The case is entirely circumstantial. The prosecution is obligated to try and find some interpretation of the evidence that's consistent only with the prosecution theory and inconsistent totally with the defendant's theory”*.

Встановлена тактика використовується і у захисній промові П. Грінспуна у справі Дж. Мухаммеда про серію вбивств. Адвокат намагається переконати суд у непричетності до неї свого підзахисного та дискредитує докази прокурора щодо перебування обвинуваченого на місці злочину: *„But there's no evidence that Mr. Muhammad is there. There's no evidence, of course, the car being involved in any way. There's no evidence that Mr. Muhammad is with Mr. Malvo at that time. In fact, this seems to overlap a bit the timing of the testimony of Robert Holmes when he says – and he's not specific, but that Mr. Muhammad was in Washington state around the time frame of the first of September. But there's no Muhammad there.*

And so you can't get a Muhammad there by the Commonwealth wanting Muhammad to be there”.

Для аргументації своїх тез адвокати застосовують також оцінювальну тактику, головним завданням якої є емоційний вплив на суд та створення позитивної характеристики підзахисного.

Наприклад, у справі Аманди Бортнер про вбивство дочки захисник Дж. Віберг намагається представити її як турботливу та люблячу мати та викликати співчуття суду до обвинуваченої, котра довірила життя власної дитини найближчим їй людям: *„She had entrusted Jen and Jeff with Kassigy’s welfare while she was getting work and finishing up her job, trying to go to school. Her sister and her sister’s boyfriend from a long time. And she questioned them about the Windex and about the – hitting her head, the things on her feet, and spanking...She would ask these questions, and she would have an explanation – get explanations for them. And she believed them, because who would ever think that her child was being tortured when they were entrusted?”*

Такий самий підхід має місце і у захисній промові Е. Сермона. Його підзахисного звинувачують у зґвалтування та вбивстві дитини. У своєму виступі адвокат підкреслює, що за відсутності фактичних свідків справи підзахисний без вагань надав поліції повну інформацію по справі, що, з точки зору адвоката, позитивно характеризує підзахисного: *„First as you recall, the prosecutor Ronnie Harper prepared you by saying, oh, don’t – don’t expect us to show a confession or if we don’t show a confession, you know you don’t really need it. Well, they didn’t have a confession. They had a statement by Jeffrey Havard two days after this happened. Not yesterday and not last week. Two days after this happened last February. Jeffrey Havard didn’t have time to concoct a fancy story. He talked to Major Manley and told him what went on voluntarily two days after this”.*

Р. Стіл у справі про викрадення та зґвалтування Елізабет Смарт також використовує тактику оцінювання, основним завданням якої є, в даному випадку, однозначно охарактеризувати свого підзахисного як неосудного. Адвокат зображує його як слабку людину, яка у зв’язку із психічними розладами абсолютно не усвідомлювала, що скоювала злочин: *„Delinquent, which Dr. Gardner was pointing to, is the diagnosis he and Dr. Welner came to. Axis 2 personality disorders, those are not severe mental illnesses. The way they are described by the two doctors, I would say, generally yes, that is what delinquency is about, and Mr. Mitchell is a*

narcissistic personality disordered person with an antisocial personality disorder. There's confirmation of that, that's right on. Those are self-explanatory kinds of things”.

Отже, проведений аналіз дає змогу зробити наступні висновки. У своїй промові адвокат дотримується певних стратегій та тактик, що забезпечують успішність комунікативного впливу захисника на аудиторію. При цьому, смислове наповнення виступу поєднує емотивний вплив на аудиторію з послідовністю логічних умовиводів, які приводять слухачів до певного вердикту. Для досягнення поставленої мети – виправдання обвинуваченого – захисник дотримується головної стратегії аргументації, яка реалізується через використання тактик дискредитації доказів прокурора та створення позитивної оцінки підзахисного. Використовуючи зазначені тактики, адвокат витісняє концепцію сторони обвинувачення та надає власні тези, що уможлиблює отримання бажаного результату для підсудного. Перспективи дослідження вбачаємо у визначенні основних синтаксичних складових англомовної захисної промови, що вживано для забезпечення відповідних комунікативних стратегій і тактик.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дубровская Т. В. Судебный дискурс : речевое поведение судьи : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языка” / Т. В. Дубровская. – Саратов, 2010. – 39 с.
2. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М : Едиториал УРСС, 2002. – 284 с.
3. К дискуссии о методике построения защитительной речи : коммуникативно-прагматические блоки и тактики (на материале английского языка) : итоги интернет-конференции „Юрлингвистика : судебная лингвистическая экспертиза, лингвоконфликтология, юрэдико-лингвистическая герменевтика” – [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://konference.siberia-expert.com/publ/konferencija_2012/doklad_s_obsuzhdeniem_na_sajte/o/5-1-0-105
4. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
5. Клюев Е. В. Речевая коммуникация : Учебное пособие для университетов и институтов / Е.В. Клюев. – М. : РИПОЛ КЛАССИК, 2002. – 320 с.
6. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : ИТДГК „Гнозис”, 2003. – 280 с.
7. Молдован В. В. Риторика : загальна та судова / В. В. Молдован. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 320 с.
8. Морозова І.Б. Вербальний конфлікт як особлива мовленнєва тактика в діалозі / І.Б. Морозова // Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства. – Одеса : Астропринт, 2013. – № 19. – С. 32–39.

9. Менаенко Г. Н. Осложненное предложение в языке и речи : Очерки по теории и методологии исследования / Г. Н. Менаенко. – Ставрополь : Изд-во СГУ, 2003. – 65 с.
10. Начёрная С. В. Судебная защитительная речь – аргументированная речь в аспекте юридической риторики / С. В. Начёрная // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. – Челябинск, 2009. – № 12. – С. 255–264.
11. Овчинникова Н. В. Коммуникативно-прагматическая специфика судебного дискурса : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языка” / Н. В. Овчинникова. – Тула, 2006. – 20 с.
12. Пономарьова Л. Стратегії і тактики мовлення судді в судово-процесуальному дискурсі / Л. Пономарьова // Теоретична і дидактична філологія. – 2010. – № 8. – С. 306–314.
13. Стовповой А. Г. Уголовный процесс : [курс лекций] / А. Г. Стовповой. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 208 с.
14. Устинова К. А. Институциональные признаки судебного дискурса / К. А. Устинова // Вестник Челябинского государственного университета. – Челябинск, 2011. – № 33 (248). – С. 125–127. – (Серия : Филология).
15. Ущина В. А. Інституційний дискурс як асиметрична мовленнєва взаємодія / В. А. Ущина // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк : ВНУ, 2007. – № 7. – С. 160–163.

**Орищук Євген
(Чернівці)**

МЕТАТЕКСТУАЛЬНІСТЬ В ДІАХРОНІЧНОМУ ПРОСТОРІ ЛІНГВІСТИКИ

Зроблено спробу аналітичного огляду наявних концепцій метатекстуальності та феномену мататексту. Розглядаються домінуючі на сьогоднішній день структурно-семіотичні уявлення про метатекст як код, а також деякі інші положення металінгвістичної теорії.

Ключові слова: метатекстуальність, метатекст, метамова, дуетекст, текст.

Предпринята попытка аналитического обзора имеющихся концепций метатекстуальности и феномена метатекста. Рассматриваются преобладающие на сегодняшний день структурно-семиотические представления о метатексте как коде, а также некоторые положения металингвистической теории.

Ключевые слова: метатекстуальность, метатекст, метаязык, дуетекст, текст.

We touch one of the most timely problems of modern philological science – metatextuality. Many scholars in the last decades have been interested in this phenomenon, and the term “metatext” can be found in different fields of science such as linguistics, semiotics, literary criticism, cultural studies, philosophy, textual criticism, theory of translation, psycholinguistics, poetics, and narratology.

The concept of metatext emerged in the second half of the 20th century when such prominent linguists as A. Potebnia, R. Jakobson, M. Bakhtin, Y. Lotman, who were